

HORVÁTH SÁNDOR

ÍRÁS ÉS OLVASÁS A HAGYOMÁNYOS KÖZÖSSÉGEKBE

„AKI PEDIG OLVASNI NEM TUD, ...”

Azt gondolnánk, hogy csak az tud valamit kezdeni az írott vagy nyomtatott szöveggel, aki tud írni vagy legalább olvasni. Pedig az írott, nyomtatott szöveget – az „írás”-t – gyakran azok is használják, akik se nem írnak, se nem olvasnak. Ezzel kapcsolatban a legáltalánosabb példa az analfabéta nemes ember lehetett, aki büszkén őrizte a nemességét igazoló „kutyabőrt”, a nemesi státuszát igazoló írást.

„Aki pedig olvasni nem tud, az imádkozzon a szenvedő Jézus öt sebeibe...” olvasható nem egy esetben például egyes XVIII. századi ponyvákban (is) terjedő imaszövegek esetében.¹ A halott sem olvas, mégis gyakori volt sírmellékletként az imakönyvnek koporsóba helyezése.

ÍRÁS ÉS OLVASÁS VISZONYA

Hagyományos közösségek esetében általában úgy tekintjük, hogy a szóbeliség uralkodik a kultúrában. A szóbeliség és az írásbeliség összefüggéséről Voigt Vilmos megállapította, hogy „szóbeliség és írásbeliség viszonya, aránya, népenként, társadalomtörténeti korszakokként, népköltészeti műfajonként, sőt, akár egyedenként is meglehetősen változik.” (Voigt Vilmos) Tóth István György – alapvetően történelmi megközelítéssel – az analfabéták és az írástudók mellett kétfajta félanalfabétát különböztetett meg: a „keresztet rajzoló írástudók”-at és a „levelező analfabéták”-at.²

Ezzel kapcsolatban érdemes felfigyelnünk a szóbeliség és az írásbeliség arányára, egymáshoz való viszonyára is. Úgy tűnik, hogy egymás kárára jellemzőek: ha a szóbeliség és az írásbeliség jelenlétét egésznek, 100%-nak tekintjük, akkor mintha ez a száz százalék min-

1 TŰSKÉS Gábor – KNAPP Éva: Fejezetek a XVIII. századi vallási ponyvairódalom történetéből. *Itk*, 1985. 426.
2 TÓTH István György: Mivelhoggy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 1996. 74–87. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok)

dig megmaradna, és a kettő így aránylik egymáshoz. Eljuthatunk ahhoz az esethez is, amikor már a népdalokat is csak írott szöveg segítségével tudja egy kisebb vagy nagyobb közösség feleleveníteni. Dániában például az 1990-es évek elején egy búcsúvacsora alkalmával a küldöttségünk terítékéhez ugyanúgy oda volt téve a népdalok szövegeit tartalmazó kis füzetecske, mint a háziaknál, mert ők ezeket már nem tudták fejből. – Mintha azzal a jelenséggel találkoznánk, amelyet már Platon is megfogalmazott: az írás gyengíti az emlékezetet.

AZ OLVASÁSKULTÚRA KORSZAKAI

Gauger az olvasáskultúra korszakait úgy határozta meg, hogy az olvasás teljes körűnek tekinthető elterjedése egybeesik a népi kultúrának nevezett kultúra klasszikus jelenlétével. Gauger szerint az olvasáskultúra korszakai:

1. hellénizmus előtti korszak (Kr. e. 400-ig) – Ekkor szkeptikusak az olvasással kapcsolatban. Platon szerint az írás az emlékezet gyengítője.
2. hellén-római korszak (Kr. e. 400 – Kr. u. 500) – Ekkor van egy szakadék.
3. kora középkori korszak (800–1150)
4. késő középkori (1150–1300)
5. koraújkor korszak (1300–1800) – Az egyéni olvasók száma nő: ők a nemesek, a városi patríciusok, a kereskedők, a kézművesek közül kerülnek ki.
6. modern korszak (1800-tól).³

A napjainkig követhető példák azonban azt bizonyítják, hogy ebben a 6. korszakban egyáltalán nem jellemző az olvasás teljes körű elterjedése.

AZ ÍROTT SZÖVEG KONTEXTUSAI

Az írás és környezete összefüggéseiről Keszeg Vilmos szerint a következő lehetőségek alapján értekezhetünk:

- kognitív kontextus (a használó tudásrendszereiben – hiedelmek, előítéletek, tudományos és vallásos meggyőződések szerint),
- szociális kontextus (az emberi életvilágok, kapcsolatok rendszerében; pl. a vőfélyvers a násznép, az ünneplők között hangzik el),
- tárgyi kontextus (az emberek tárgyai közé illeszkedve; pl. temetési koszorú felirata: a koszorúkötés, a temetés és a temető tárgye gyütteseként),
- szövegkontextus (a szövegek együttesében),
- rituális kontextus (létrehozásukra és használatukra irányuló cselekvések, gesztusokkal összefüggésben).⁴

3 GAUGER, Hans-Martin: Die sechs Kulturen in der Geschichte des Lesens. In: Paul Goetsch (Hg.): Lesen und Schreiben im 17. und 18. Jahrhundert. Studien zu ihrer Bewertung in Deutschland, England, Frankreich. Tübingen, Gunter Narr, 1994. (ScriptOralia. Bd. 65) 27–47.

4 KESZEG Vilmos 2008. 166.

AZ ÍRÁS TÍPUSAI

Már korábban vázoltam az írás és olvasás típusait.⁵ Idézzük fel ismét ezeket.

1. aktív írás: a) vers, b) próza,
2. passzív írás: a) diktálás, b) más kezével – más nevében,
3. közvetett írás: a) másolás, b) kopírozás, c) lejegyzés,
4. analfabéta írás,
5. képirás,
6. írásmódok, eltérő grafémák.

MÁS KEZÉVEL – MÁS NEVÉBEN

A passzív írások közötti típus előfordulásaiból:
a család nevében megfogalmazott és leírt levél,
katonaságnál a jól fogalmazó írta a szerelmesleveleket,
a mézeskalácsok felirata, vagy az emlékv verses kisszentképek (a „Máriacellben jártam, ott rád gondoltam, s neked ezt a képet emlékül hoztam” típusú szövegek),
a felvonulások, tüntetések feliratai.

AZ OLVASÁS TÍPUSAI

1. aktív olvasás: a) néma, b) hangos,
2. passzív olvasás (ház- és tárgyfeliratok),
3. közvetítő olvasás,
4. analfabéta olvasás (előénekes, lakodalomnál „marhapasszus”, TIGY: iratbemutatás, gyógyító cédulák, imaszövegek!!!),
5. képolvasás (I ♥ ...!; Biblia pauperum); a szöveg és képek együttes és egymás melletti olvasásának feltárása a közelmúltban kezdődött az olvasáskutatás és más rokonterületek, így – részben – a néprajzi kutatás közreműködésével is.⁶
6. makaróni olvasás (népetimológias, más nyelvűvel kevert népdalok is vannak).

AZ ÍRNI-OLVASNI TUDÁS ELTERJEDÉSE

A reformáció–ellenreformáció idejétől (a sola scriptura elvének megvalósításával) rendszeressé váló iskolai oktatásban az írni-olvasni tanulás általános bevezetése is megvalósult – gondolnánk. A szándék ez volt, de a valóságot több tényező befolyásolta, módosította. De

- 5 HORVÁTH Sándor: Az írásbeliség a gradišće-i horvátok népi kultúrájában. In: III. Magyar–jugoszláv folklór konferencia. Budapest, 1987. november 2–3. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988. 42–58. (Folklór és Tradíció V.)
- 6 MESSERLI, Alfred: Lesen im Bild: Zur Ikonographie von Buch und Lektüreakten vom 16. bis zum 20. Jahrhundert Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur, 2014; 39(1), 226–245. <https://doi.org/10.1515/iasl-2014-0014>. (2017.12.18.)

azt lehet mondani: nem lett általános gyakorlat, de a széles körű írni-olvasni tanítás ettől kezdve jelen volt Magyarországon. A XX. században – a protestánsok előnyére – a különbség már nem észlelhető.

A korai időszakból – a XVII. századból – az írástudás elterjedését néhány helyen látványosan igazolják az úgynevezett „hicfuit”-feliratok. Azaz az „Itt volt(járt) XY” + dátum típusú feliratok. Grafittik. Ilyeneket találhatunk például a mártónhelyi (ma: Martjanci, Szlovénia) templomának Aquila János festette freskóin. E feliratok jelzik, hogy az egó, az egyéniség sokkal fontosabb már, mint a közösséghez tartozás. Másrészt pedig az írni tudás büszke és erőszakos tanúi.

AZ ÍRNI-OLVASNI TUDÁS LASSÚ TERJEDÉSÉNEK OKAIBÓL

A kevés tanító és még kevesebb hozzáértő tanító az egyik hátráltatója az írni, olvasni tudás gyors elterjedésének. Ellenpélda: még az 1940-es években is a gyerekek rendszeres iskolába járatására szólították fel a szülőket például a Kőszeg környéki horvát településeken. Itt ugyanis elterjedt az a szokás, hogy a gyerekeket szolgálni adták a „stájerekhez”. Szent Györgykor kivitték őket a kirchschlagi „gyerekvásárba”: libapásztornak és más házimunkák végzésére vitték el; csak késő ősszel, általában novembertől jutottak haza.⁷

„JÓ MAGUNKNÁL HORDOZNI”

A *Lelki Oltalom* vagy *Lelki Pajzs* című szlovén imádsággyűjtemény címében is így folytatódik: „amelyet jó magunknál hordozni lelki és testi bajok ellen”. VIII. Orbán pápa erősítette meg a szövegek hathatóságát. („*Duhovna bramba: kero je dobro pri sebi imeti prōti duhovnim ino telovnim nevarnostim; sapopáde hasnovitne shegne ino molitve, en tál od Boga rasodete, ... ino od Papesha Urbana VIII. poterdjene, ... cum. lic. ord. cens. Trev. ibidem an. 1647*”)⁸ Noha VIII. Orbán pápára hivatkozással törekszenek hitelesíteni a szöveg hathatóságát, a szöveg amuletszerű hordozása a mágikus szövegek, mágikus betűk, mágikus betűképek sorába utalja a *Lelki Pajzs*ot, amelynek számos nyomtatott és kéziratos változatát ismertették a szlovén kutatók. A mágikus szövegek, mágikus betűk köre a rúnairódomtól és a mezopotámiai kultúrától számos évszázadon, nyelven és kultúrán át nyomon követhető, közülük talán az abrakadabra a legismertebb.⁹

7 Például: „Leányvásár Zalónakon. Ott ugyanis az a szokás, hogy a harmadik böjti hétfőn, vásár alkalmával, a szolgálatba szandékozó (*sic! H. S.*) lányok össze jönnek s a vásárlók, leginkább Steierek, formalisan alkudoznak felettük, a ha egyezés jön létre, elmennek a korcsmába és áldomást isznak, éppen úgy, mint mikor tehén- vagy borjueladás van.” *Vasmegevei Lapok*, XVII. évf. 1883. márc. 11., 20. sz.; Mi újság Burgenlandban? Tanköteles gyermekeket csempésznek Sopron megyéből Ausztriába. *Zalamegyei Újság*, 1938. XXI. évf. 158. sz. július 16. 1. Ebből az újságcikkből csak egy rövid részlet: „A horvátzsidányi iskolában a 81 beiratkozott továbbképzős tanköteles közül 43 Németországba szegődött el és ott szolgált.”

8 GRAFENAUER, Ivan: „Duhovna bramba” in „Kolomonov žegen”. Nove najde in izsledki. *Razpravei. Filozófsko-filološko-historični razred. Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana*, 1943. 203–339.; PUKL, Adela: O razmerju med nesnovno kulturno dediščino in zbirko vraževerja v Slovenskem etnografskem muzeju. *Traditiones* 42. (2013.) št. 1. 235, (227–238.); OROŽEN, Martina: Rokopisne Kolomonove in Zdravilske bukve s kovka nad hrastom. *Slavistička revija* 57/2009. št. 2. 263–276.

9 Egy tokaji 18. századi gyógyító könyvből: DOBROSSY István – FÜGEDI Márta: Ráolvasások egy 18. századi gyógyító-könyvből. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, 17–18. 250.

A délszláv területeken elterjedt, s innen déli szláv nyelveken és magyarul is ismert amulett jellegű szöveg a Tóbiás áldása: „döghalál, betegség és sérv ellen is hatásos, továbbá nehéz szülés esetében is hasznos volt”. A használatához pedig a sérve ellen az embernek a jobb oldalán kellett hordoznia, a nehezen szülő asszonynak pedig a jobb mellén.¹⁰ A keresztre feszített Krisztust, Szűz Máriát és Szent Jánost ábrázoló másik oldalán pedig az alsó két sor latinul: „Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat / Christus ab omni malo nos detendat.” Vagyis: „Krisztus győz, Krisztus kormányoz, Krisztus uralkodik, / Krisztus minden bajtól megőriz.”¹¹ Tehát óvó-, védő-, amulettszerű szöveggé változik még a latin szöveg is.¹²

RÁOLVASÁS = BÁJOLÁS

A fenti példák nyomán talán érthetőbb, miért fordultak elő a mágikus értelmű olvasás, ráolvasás kifejezések bájolás, ráimádkozás értelemben a XVIII. századig gyakrabban, különösen boszorkányperekben. Utóbb, a közelmúltig csak a magyar nyelvterület keleti részén tűnt fel e kifejezés.¹³

ÍRÁS: MINT RÉSZ–EGÉSZ ÖSSZEFÜGGÉS

A délvidéki területek hódoltságkori történetével kapcsolatban írta – egyebek mellett – Tóth István György: „Sabbatini megdöbbenve írta le, hogy a ferencesek ebben a nyilván jórészt analfabéta környezetben milyen mágikus erőt tulajdonítottak az írásnak. Mivel a portyázó törökök miatt a bosnyák ferences plébánosok félték kijárni a távolabbi plébániákra, nem mentek el személyesen, hogy megeskessék a fiatalokat, hanem maguk helyett egy könyvet vagy egy cédulát küldtek, amelyet azután a nászéjszakán az új házasok a vánkosuk alá tettek (!), és ha később a török hatóságok vizsgálatot tartottak, akkor ezzel igazolták, hogy megeskették őket.

A vánkos alá tett írás nyilván éppúgy mágikus segítséget nyújtott az elháláskor, mint ahogy azok a Szent Cipriánhoz szóló nyomtatott imák is segítették a híveket, amelyeket a ferences plébánosok pénzért árultak. A bosnyák szerzetesek ezenkívül Szlavóniában és a Szerémségben ’fegyverek ellen való írásokat’, minden bizonnal amulettként a testen hordandó imákat osztogattak, és elmondták a híveiknek, hogy aki ezeket viseli, azt nem fogja a fegyver.”¹⁴ A cédulákon küldött szövegek tehát a házasságkötést helyettesítették, sűrítőmódként a rész–egész összefüggés alapján képviselték.

10 JUNG Károly: Baj ellen oltalmazó ági levél és áldás Gombos hagyományvilágában. Adalékok vidékünk szakrális néprajzához. *Hungarológiai Közlemények* 1978. 127–133.; JUNG Károly: A törökbecsei komplex amulett. Egy néprajzi lelet leírása és értelmezése. *Létünk*, 1987. 671–696. http://adattar.vmmi.org/cikkek/4194/letunk_1987.05_05_jung_karoly.pdf (Megtekintve: 2017.12.18.)

11 JUNG 1978. 131.

12 PÓCS Éva: A „gonoszúzó” mágikus és vallásos szövegei. Adatok ráolvasóink egyházi kapcsolataihoz. In: „Mert ezt Isten hagyta...”. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest. 1986. 213–51.

13 PÓCS Éva: Ráolvasás. In: Vargyas Lajos (főszerk.): Magyar Néprajz nyolc kötetben. Vol. V. Magyar népköltészet. Budapest (Akadémiai), 1988. (633–691.) 634.

14 TÓTH István György: Egy bosnyák missziópüspök térítőútjai a hódoltságban: Matteo Benlich belgrádi püspök levelei Rómába, 1653–1673. *Levéltári Közlemények*, 70. (1999) 1–2. 111. (107–142.)

A FELIRATOK FAJTÁI ELHELYEZÉSÜK SZERINT LEHETNEK:

épületeken;
tárgyakon;
tulajdonjelek;
temetőben;
szakrális emlékeken (út menti és egyéb);
kisszentképek;
képek (falra);
emberi testre (tetoválás).

„A tetoválás a testet tekinti írásfelületnek. A testre való írás a testet óvó mágikus eljárás, ugyanakkor (test)művészet és a kommunikáció sajátos formája. Ártó lényektől, betegségek-től óvja meg viselőjét, jelentést közvetít a környezet felé, díszíti a testet. A gonosztevők testére égetett jelek (kereszt, akasztófa) a szó elsődleges jelenése szerint bélyegezték meg az egyént. Az állatok testére égetett jelek az állat feletti tulajdonjogot fejezték ki” – fogalmazott Keszeg Vilmos.¹⁵

TÁRGYFELIRATOK TARTALMA, ÜZENETE

A tárgyfeliratok üzenete változatos. A legnagyobb hányaduk azonban valamilyen megközelítésben értelmezi a tárgyat magát. Beszélhet az épület vagy a tárgy készítésének időpontjáról, a készítettőjéről, a készítőjéről, a tulajdonosáról (személyhez vagy csoportoz, közösséghez kötődően), emléket állíthat (emlékmű jelleggel például a sírjeleknél, emléktárgy jelleggel például a kisszentképeknél, emlékeztető, üzenet, tanulság jelleggel például a drága áron saját költségen megcsináltatandó céhkancsónál – lásd alant!), használatot értelmezhet, használati segédletként (például a szombathelyi varga céh kancsójának borozásra vonatkozó rigmusa), kulturális módszert közvetít (metaforikus, allegorikus, emblematikus vagy szimbolikus tartalmat közvetít – például vallási vagy társadalmi vonatkozásban), a képi ábrázolás kiegészítése vagy értelmezése (például Jézus-monogram). Ezek egyidejű, összetett alkalmazása is gyakori. Ebből a Savaria Múzeum néprajzi gyűjteményében őrzött két céhkancsó feliratával mutatunk konkrét példát.

Üzenet az utókornak:

A hollósi takácscéh 1775-ös kancsója: „HOLLOSI T CZEHKÁNNÁIO: / BOGÁR TF CZEH MESTERSEGEBEN BUDAIT / ISTVAN TSINALTOTTA AKI ELTORI MAST FOG / TSINALTOTNI PUPICRA (?) TOTH I ANNO 1775”.

A szombathelyi varga céh kancsójának felirata használati segédlete:

„EZEN TEK / intetes Nemes Vass / Várgyeben Szombat / hely privilegiali Mező / Városban levő Nemes Varga / czébelj Mester emberek / bilicumja Vagy is Korsaja”; továbbá: „Egis-sigel barátom / miért szomjuhozol la / tom Fogagy Isten / Társom hele vagyon / nálom / 1749 Die / 1 maj”.

15 KESZEG Vilmos 2008. 163.

AZ ÍRÁS NÉHÁNY HELYI SAJÁTOSSÁGA

Római számok – arab számok
Gótbetű, glagolyica, cirill betű
Fordított „N”
Rovásírás (rovásfákon utóélet)

A fordított „N” betűk írása a csizmadia céh 1735-ös céhkancsóján, Szabarból (Zuberbach, A.): „D. I. C. / 1735 / CIS MAZIA / C: CANNAŸO”. – Az 5-ös számot, valamint az NN betűket fordítva helyezték el. Ez arra utal, hogy az érintett – itt a céhkancsó készítője vagy készíttetője – az írni tudást akkor is öntudatosan vállalta, amikor ez a tudás még bizonytalan, hiányos volt.

BEFEJEZÉS HELYETT

„Az írás túléli létrejöttének kontextusát, s ennek tulajdoníthatóan a múlt szimbólumává válik. A múlthoz pedig különbözőképpen lehet viszonyulni” – írta Keszeg Vilmos. – „Mint-hogy kontraprezentikus képződmény, gyakran az önkéntelen felejtés vagy a szándékos megsemmisítés áldozatává válhat. (...) Az írott szövegekhez való viszonyulás másik formája az archiválás, a szervezett őrzés.”¹⁶ Ezúttal az utóbbi viszonyuláshoz kíséreltünk meg néhány segédletet, mankót nyújtani.

IRODALOM

DOBROSSY István – FÜGEDI Márta

1979. Ráolvasások egy 18. századi gyógyító-könyvből. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 17–18. 245–260.

GRAFENAUER, Ivan

1943. „Duhovna bramba” in „Kolomonov žegen”. Nove najde in izsledki. Razprave. Filozofsko-filološko-historični razred. Akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 203–339.

GAUGER, Hans-Martin

1994. Die sechs Kulturen in der Geschichte des Lesens. In: Paul Goetsch (Hg.): Lesen und Schreiben im 17. und 18. Jahrhundert. Studien zu ihrer Bewertung in Deutschland, England, Frankreich. Tübingen, Gunter Narr (ScriptOralia. Bd. 65) 27–47.

HORVÁTH Sándor

1988. Az írásbeliség a gradišće-i horvátok népi kultúrájában. In: III. Magyar–jugoszláv folklór konferencia. Budapest, 1987. november 2–3. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 42–58. /Folklór és Tradíció V./

JUNG Károly

1978. Baj ellen oltalmazó ági levél és áldás Gombos hagyományvilágában. (Adalékok vidékünk szakrális néprajzához. *Hungarológiai Közlemények*, 127–133.

JUNG Károly

1987. A törökbecsei komplex amulett. Egy néprajzi lelet leírása és értelmezése. *Létünk*, 671–696. http://adattar.vmmi.org/cikkek/4194/letunk_1987.05_05_jung_karoly.pdf (Megtétekintve: 2017.12.18.)

16 KESZEG Vilmos: Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. KJNT – NNTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár, 2008. 159.

KESZEG Vilmos

2008. Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. KJNT – NNTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár

MESSERLI, Alfred

2014. Lesen im Bild: Zur Ikonographie von Buch und Lektüreakten vom 16. bis zum 20. Jahrhundert Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur 39(1), 226–245. <https://doi.org/10.1515/iasl-2014-0014>. (2017.12.18.)

OROŽEN, Martina

2009. Rokopisne Kolomonove in Zdravilske bukve s kovka nad hrastom. Slavistička revija 57. št. 2. 263–276.

PÓCS Éva

1986. A „gonoszúzó” mágikus és vallásos szövegei. Adatok ráolvasóink egyházi kapcsolataihoz. In: „Mert ezt Isten hagyta...”. Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Budapest, 213–251.

PÓCS Éva

1988. Ráolvasás. In: Vargyas Lajos (főszerk.): Magyar Néprajz nyolc kötetben. Vol. V. Magyar népköltészet. Budapest (Akadémiai), 1988. (633–691.) 634.

PUKL, Adela

2013. O razmerju med nesnovno kulturno dediščino in zbirko vraževerja v Slovenskem etnografskem muzeju. Traditiones 42. št. 1. 235, 227–238.

TÓTH István György

1996. Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon. MTA Történettudományi Intézet, Budapest (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok)

TÓTH István György

1999. Egy bosnyák missziópüspök térítőútjai a hódoltságban: Matteo Benlich belgrádi püspök levelei Rómába, 1653–1673. *Levéltári Közlemények*, 70. 1–2. 107–142.

TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva

1985. Fejezetek a XVIII. századi vallási ponyvairodalom történetéből. Itk 415–436.

Horváth Sándor mellett Németh Istvánné nagyrákosi polgármester (a tanácskozás házigazdája), a háttérben Puszta János professzor. (Balázs Géza felvétele)